

آشنایی با کتاب

مدنیت و جامعه مدنی در بستر تاریخ

● محمدحسین بوچانی

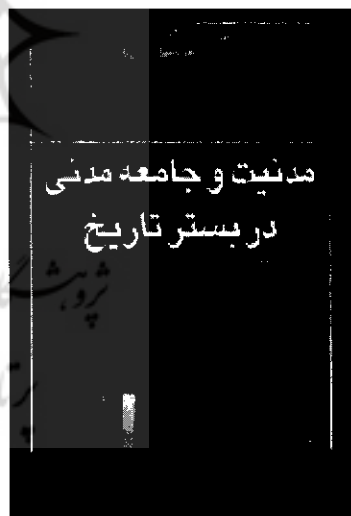
شهر، فرهنگ و جامعه مدنی است.

این اثر برنده جایزه کتاب ملی آمریکا بوده و تاکنون مبنای تهیه شش فیلم مستند تحت عنوان «لونیوز ممفورد و شهر» قرار گرفته که توسط هیأت ملی فیلم کانادا تهیه و طی چهل سال گذشته در بسیاری از کشورهای جهان به نمایش درآمده است. ممفورد در طول زندگی پژوهشی خود حدود سی جلد کتاب و صدها مقاله در مجلات معتبر علمی جهان تألیف و منتشر ساخته است.

نخستین اثر تخصصی او داستان آرمان شهری نام دارد.

از جمله دیگر آثار او می‌توان به: فرهنگ شهرها^۱، فنون و تمدن^۲، ایمان برای زندگی^۳ و فنون و توسعه انسانی^۴ اشاره کرد. مفهوم شهر مورد نظر ممفورد کاملاً بسیط بوده و عبارت از جامعه پیچیده‌ای است که کار اصلی آن فرهنگ‌سازی و پژوهش شخصیت است. او شهر را در نقطه مقابل روستا قرار می‌دهد. به عبارت دیگر، شهر مورد نظر او همان معنایی است که از جامعه مدنی برداشت می‌شود. به همین دلیل عنوان کتاب توسط مترجم به مدنیت و جامعه مدنی در بستر تاریخ ترجمه شده است.

ممفورد، شهر و به طور کلی شهر نشینی را «که مترجم از آن به عنوان جامعه مدنی نام می‌برد» در دو بعد کالبدی و اجتماعی بررسی می‌کند: «در بعد فیزیکی، شهر جایی است ثابت برای استقرار آدمی و محتوای اجتماعی آن، از سوی دیگر ظرف و پوسته شهر باید آن قدر انعطاف داشته باشد که بتواند کنش‌ها و واکنش‌های جامعه را برتابد و به پرورش مدنیت (شهرگرایی) کمک‌کند. شهر هر زمان لازم باشد باید پوست بیندازد و پوسته نو باید در خور محتوایی متحول شده در

کتاب «مدنیت و جامعه مدنی در بستر تاریخ» برنده جایزه کتاب ملی آمریکا بوده و تاکنون مبنای تهیه شش فیلم مستند با عنوان «لونیوز ممفورد و شهر» قرار گرفته است

■ مدنیت و جامعه مدنی در بستر تاریخ: خاستگاه‌ها، دگرگونی‌ها و دور‌نمای آن

■ نویسنده: لونیوز ممفورد

■ مترجم: دکتر احمد عظیمی بلورین

■ ناشر: مؤسسه خدمات فرهنگی رسا، ۱۳۸۱، ۸۹۴ ص، چاپ

اول، ۷۵۰۰۰ ریال، شابک ۷-۴۸۶-۳۱۷-۹۶۴

شهر در گذر تاریخ، خاستگاه‌ها، دگرگونی‌ها و دورنمای آن، گفتاری در پیدایش تا شکل‌گیری و توسعه جامعه شهری، عنوان مهم‌ترین کتاب پرفسور لونیوز ممفورد، از برجسته‌ترین اساتید تاریخ

► نمایی از دروازه ارگ، شهر تهران

کارکرد عمده شهر این است
که قدرت را به شکل، انرژی
را به فرهنگ، ماده مرده را به
نمادهای زنده هنری و
تولید مثل بیولوژیکی را به
خلاقیت اجتماعی تبدیل کند

پدیده‌ای به درجه شناخت فرآیند تاریخی آن پدیده گره می‌خورد، همه فعالیت‌ها و کارکردهای شخصی و سازمان شهر را در بر می‌گیرد. تنها با طرح‌ریزی چنین انگاره‌ای می‌توان به شکل تازه شهر دست یافت.

«شکل‌گیری شهر» عنوان بخش دوم کتاب است. مأمورد معتقد است که برای تغییر و تعبیر

آن چیزی که در شهر واقع شده است، باید به تحلیل فنون، سیاست‌ها، مذاهب و بالاتر از همه به جنبه‌های مذهبی تحول پرداخت. اکنون شهر همان‌طور که از حیث کالبدی فروپاشیده و دیوارهای خود را فروریخته است، از حیث اجتماعی نیز دچار نوعی بی‌هدفی گردیده و نمی‌توان سرنوشت آن را پیش بینی کرد.

بدین ترتیب ارزشمندترین اختراع گروهی انسان، یعنی شهر که از نظر ارزشمندی انتقال فرهنگ پس از زبان قرار دارد از همان آغاز به صورت ظرف حاوی نیروهای تجزیه‌کننده درونی درآمد که در جهت نابودکردن و انهدام داریم، هدف‌گیری شده بودند.

بخش سوم به شکل‌گیری و الگوهای نیایی و بخش چهارم به ماهیت شهر کهن می‌پردازد. پژوهش در این رابطه نویسنده را به مطالعه شهرهای جلگه‌ای و معماری ویرانه‌های شهری کشانده است. در این دو بخش به مسائل پایه‌ای شکل‌گیری شهرها پرداخته

به عقیده مأمورد اگر بخواهیم شالوده تازه‌ای برای زندگی شهری بریزیم، باید ماهیت تاریخی آن را درک کنیم و کارکردهای نخستین و بعدی آن و آن چه را که در آینده به آن افزوده می‌شود، از یکدیگر تمییز دهیم

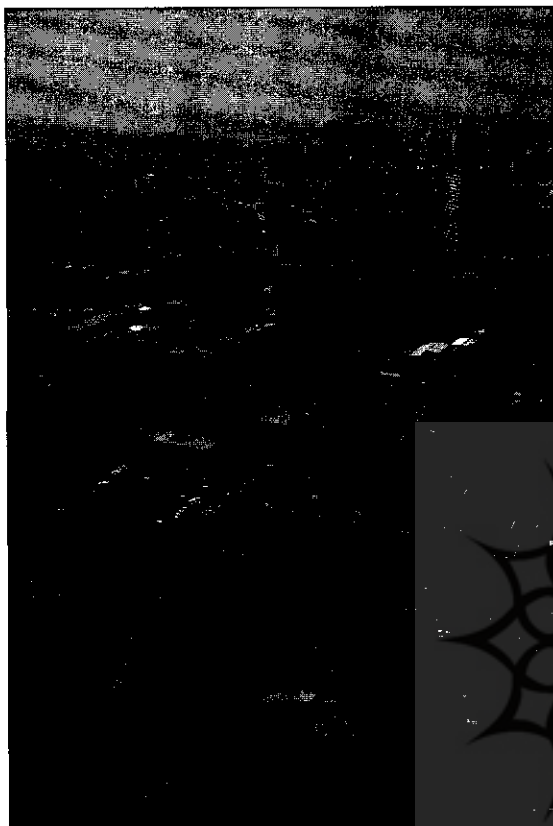
زمان و مکان مناسب با آن باشد. این فرایند دائمی است. رابطه و تأثیرات متقابل این دو اساس بحث نویسنده را تشکیل می‌دهد.

کتاب با دیباچه‌ای علمی و کاملاً هدفدار شروع و سپس در هجده بخش ترجمه شده است.

بخش اول با عنوان «پناهگاه، ده و دژ» به مباحث مختلفی از جمله شهر در گذر تاریخ، گورستان‌ها و

نیایشگاه‌ها و بومی کردن روستا می‌پردازد، نویسنده معتقد است شناخت هر پدیده‌ای به درجه شناخت فرآیند تاریخی آن پدیده گره می‌خورد با چنین برداشتی از درک فرایند تاریخی شهرها و نحوه آن، مأمورد به بررسی تاریخ شهر و به طور کلی سکونتگاه‌های انسانی پرداخته است. او معتقد است «اگر بخواهیم شالوده تازه‌ای برای زندگی شهری بریزیم، باید ماهیت تاریخی آن را درک کنیم و کارکردهای نخستین و بعدی آن و آن چه را که در آینده به آن افزوده می‌شود، از یکدیگر تمییز دهیم. بدون کنکاش دقیق در تاریخ، ذهن ما توان لازم را برای برداشتن گامی صبورانه در آینده نخواهد داشت.» زیرا بخش عمده‌ای از طرح‌های کنونی ماو بسیاری از آنچه ما آن را طرح‌های پیشرفته می‌دانیم چیزی جز تصورات مکانیکی و خسته‌کننده از پیکرهای شهری و منطقه‌ای نیست.

بنابراین «ما به انگاره‌ای تازه از نظم نیازمندیم که شناخت هر

زندگی شهری در یونان باگفتمانی سرشار از زندگی آغاز شد و با برخوردهای خشن و مبارزات فیزیکی به انحطاط گرایید

شده است. بر اساس این دو بخش اهمیت شهر تنها در گسترش جمعیت آن نیست، بلکه نکته تمایز شهر از روستا و ارتقای روستا به شهر در آن است که شماری از مردم را بتوان تحت یک کنترل یکسان در آورد تا تشکیل جامعه‌ای کاملاً متمایز بدهند. و جهد خود را برای مقاصد و هدف‌هایی به کار برند که مافوق طبیعت و زنده ماندن هستند.

در این بخش‌ها نویسنده با نشان دادن تصاویری از شهرهای کهن و نمادهای شهری، در پی کشف چگونگی شکل‌گیری اجتماع شهری است. این تصاویر با نگاهی عمیق مفهوم تغییر و روند تحولات شهرها و شهرگرایی را به خوبی نشان می‌دهند و مدنیت را بر کالبد فیزیکی خود می‌کشانند. بخش‌های بعدی کتاب عبارتند از:

- بخش پنجم، ظهور پولیس
- بخش ششم، شهروند در برابر شهر آرمانی
- بخش هفتم، استبداد و مدنیت هلنیستی
- بخش هشتم، از بزرگ‌شهر تا شهر مردگان
- بخش نهم، صومعه و جامعه
- بخش دهم، خانه داری شهری دوره میانه
- بخش یازدهم، گسیختگی‌های سده‌های میانه، چشم‌داشت‌های

امروزی

تحول شهر هلنی «یونان پیش از اسکندر» به مادر شهر هلنیستی یونان پس از اسکندر و سپس به «بزرگ‌شهرهایی» که اسکندر ساخت، شاهد تغییرات ناگهانی نبوده است، زیرا نهادها و شکل‌های شهرهای بعدی از پیش در شهرهای تجاری آسیای صغیر تعیین شده بود.

«زندگی شهری در یونان، با گفتمانی سرشار از زندگی آغاز شد و با برخوردهای خشن و مبارزات فیزیکی به انحطاط گرایید. تحت سلطه سلسله‌ای از فاتحین شاهی و شاهنشاهی گفتمان رو به خاموشی نهاد و با آن مبارزه نیز به پایان رسید. آن چه از یک نمایش شهری قدیمی باقی مانده بود، صرفاً ظاهر آن بوده، نمایشی که در برابر تماشاگرانی بی تفاوت و بی اراده به روی صحنه می‌آمد، بازیگران با وقاحت حرفه‌ای اندام خود را پیچ و تاب می‌دادند تا آن را از حالت طبیعی خارج کنند و دلقک‌های کوتوله جایی را غصب کرده بودند که روزی جایگاه شهروندان شریفی به شمار می‌رفت که از مناعت طبع و عزت نفس برخوردار بودند».

مزیت اصلی کتاب بیان روندهایی است که افول تمدن‌ها را در بستر تاریخی و در مکان‌های مختلف نشان می‌دهد. به نظر می‌رسد اتفاقاتی که در این فرایند شکل می‌گیرند، برای پیشامدهای

شهرهای امروزی تجارب خوبی در برداشته باشند.

به طور مثال به عقیده نویسنده از نقطه نظر سیاست و شهرگرایی، رم به صورت درسی که باید از آن پرهیز کرد باقی مانده است. تاریخ آن ارائه‌کننده یک سلسله علائم خطر برای هشدار دادن به کسی است که در زندگانی در مسیر غلط به حرکت می‌افتد. هرچنانکه ازدحام جمعیت به حد سرسام‌آور و خفه‌کننده می‌رسد، هرگاه که اجازه بها سیر صعودی بپیماید و شرایط مسکن بد شود و هرکجا که بهره‌کشی یک‌سویه از سرزمین‌های دور دست افزایش می‌یابد؛ در آن جا سابقه ذهنی و اقدامات رومی‌ها خود به خود زنده می‌شود.

در ادامه بخش دوازدهم با عنوان «ساختار قدرت باروک»، بخش سیزدهم با عنوان «در بار، خودنمایی و پایتخت» و بخش چهاردهم با عنوان «گسترش بازرگانی و از هم‌پاشیدگی شهری» به رشته تحریر درآمده است.

«برای درک مفهوم شهر پس از سده‌های میانی، انسان باید نسبت به تفسیری که از رنسانس می‌شود و هنوز هم باب طبع روز و مورد پسند است - یعنی نهضتی که مفهوم آن حرکت به سوی آزادی و برقراری دوباره شأن انسانی شناخته شده است - با احتیاط برخورد

کند، زیرا رنسانس واقعی فرهنگ اروپایی، عصر بزرگ شهرسازی و پیروزی اندیشه رستاخیزی بود که در سده دوازدهم آغاز شد و ستایش اغراق آمیز خود را، در کار کسانی چون اکیناس، آلبرت مگنس، دانتو و گیوتو به دست آورد.»

واقعیت امر این است که شهر دست ساخته انسان و کانون تمدن چندین هزارساله او، در وضعیت کنونی و حتی در بستر تاریخی خود بارها دچار بحران شده، اما متأسفانه تا کنون آن بحران‌ها عبرت مردمان را در پی نداشته است.

«اگر چه ارتباط تنگاتنگی میان توسعه بازرگانی و صنعت وجود دارد، در گفتمان درباره تحول شهری آسان تر این است که این دو جنبه از نظام سرمایه داری جدید را از هم جدا کنیم. در مورد شهر، سرمایه داری از آغاز ضد تاریخی بود و به تدریج که در چهار سده گذشته نیروهای آن تثبیت و پابرجا گردید، پویایی آن برای نابودی نیز افزون گشت. پایداری های انسانی جایی در طرح سرمایه داری نداشت، بلکه آن چه پایدار «مهم» شناخته شد عبارت از آرزو و حرص و به دست آوردن ثروت همراه با غرور و آرزوی جاه و مال و قدرت بود.»

مفقود در ادامه به شهر نشینی و تحولات شهرها در سده های اخیر می پردازد و بر این اساس بخش پانزدهم کتاب با عنوان «بهشت فن دیرینه شهر زغال سنگ» و فصل شانزدهم با عنوان «حومه شهر و واری آن» است. فصل هفدهم و هیجدهم نیز به موضوع افسانه کلان شهرها و نگاه به گذشته شهر و دورنمای آینده آن اختصاص دارد. در ازدحام چالش های شهرنشینی جدا از تمام مزیت های آن، انسان مدام در پی تحول در برنامه ریزی برای رسیدن به آسایش در سایه زندگی شهری است. «اگر شکل اصلی شهر تحت تأثیر یگانگی اقتصادهای دیرینه سنگی و نوسنگی قرار گرفته بود، شکل نهایی بزرگ شهر ظاهراً نتیجه دو نیرویی است که خود را در اشکال نهادهای پس از سده هفدهم به سرعت از هم جدا کردند. یکی از این دو، اقتصاد تولیدی (صنعتی) بود که انرژی هایی را در مقیاس بی سابقه ای به کار گرفت. دیگری اقتصاد مصرفی (تجاری) که تا آن زمان خاص دربار و اشرافیت بود، به سرعت وسایل آسایش و تجملاتی را که خاص عده معدودی بود تکثیر کرد و به تدریج دامنه مصرف را گسترش داد. نکته اساسی و هنر بسیار زیبای مفقود در انتخاب عنوان ها بوده است.

اوبه صورت دقیق و کاملاً متفکرانه عناوین را برای فصل ها و حتی زیر فصل ها تهیه کرده است. به طور کلی تحولات شهر نشینی و مدنیت و شهرسازی در عناوین کتاب به خوبی دیده می شود. از جمله زیباترین این عنوان ها می توان به «برداشتن محدودیت ها»، «غولگرایی پراکنده»، «ظرفی که می ترکد»، «شهر ناپیدا»، «بردگی اعداد درشت» «دیوانسالاری

باشاخک های حساس» و...» اشاره کرد.

«کارکرد عمده شهر این است که قدرت را به شکل مفقود معتقد است که، انرژی را به فرهنگ، ماده مرده را به نمادهای زنده هنری و تولید مثل بیولوژیکی را به خلاقیت اجتماعی تبدیل کند. وظایف مثبت شهر نمی تواند بدون ایجاد ترکیبات نهادی تازه برای رویارویی با انرژی های زیادی که اکنون در فرمان انسان است عمل شود.»

«شهر در آغاز به صورت خانه خدا شکل گرفت، جایی که مظهر ارزش های جاودانی و آشکارکننده امکانات الهی بود. گرچه نشانه ها و نهادها تغییر یافته اند، ولی حقایق واری آن ها به همان صورت باقی مانده اند. انسان در پنداره خدایان خویش و تا اندازه ای که آن ها تعیین کرده اند، رشد می کند.

کفه اختلاط الوهیت و قدرت و شخصیت که شهر کهن را هستی بخشید، اکنون باید بر مفاهیم ایدئولوژی و فرهنگ زمان ما سنگینی کند و در قالب های جدید مدنی و منطقه ای و جهانی ریخته شود و شکل بگیرد.

برای شکست دادن نیروهای بی عاطفه ای که اکنون مدنیت را از درون تهدید می کند ما باید بر محدودیت ها و خنثی سازی های اصلی که شهر را در سراسر تاریخ دنبال کرده است، فایق آییم. در غیر این صورت خدایان عقیم قدرت که جلوان ها با محدودیت های طبیعی و هدف های انسانی گرفته نشده است، انسان را دوباره در پنداره بی چهره خود می سازند و تاریخ انسان را به پایان می برند.»

در باور نویسنده، «مأموریت نهایی شهر این است که مشارکت آگاهانه انسان را در فرایندهای جهانی و تاریخی بیشتر کند.» کتاب پروفیسور مفقود از معدود آثاری است که می تواند به صورت کاربردی مورد استفاده دانشجویان رشته های گوناگون از جمله جغرافیا و برنامه ریزی، طراحی شهری، معماری، جامعه شناسی شهری و غیره قرار گیرد. علاوه بر این مطالعه این کتاب برای سیاستمداران و سیاست گزاران شهری روشنگر خواهد بود.

پی نوشت ها:

- 1- The city in history it's origins, its Transformation and it's prospect's.
- 2- Lewis mumford on the city.
- 3- the story of utopion.
- 4- the culture of cities.
- 5- technics and civilization.
- 6- Faith for living.
- 7- Technics and Human development.

به عقیده مفقود، برای درک مفهوم شهر پس از سده های میانی، باید نسبت به تفسیری که از رنسانس می شود و هنوز هم باب طبع رو و مورد پسند است -

یعنی نهضتی که مفهوم آن حرکت به سوی آزادی و برقرار سازی دوباره شأن انسانی شناخته شده است -

با احتیاط برخورد کرد